

242351

การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง Community Enterprise Development by Sufficient Economy Concept

การวิจัยครั้งนี้ได้รับทุนอุดหนุนจาก
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช 2551

รายงานการวิจัยเรื่อง

การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง
Community Enterprise Development by Sufficient
Economy Concept

โดย

รองศาสตราจารย์ ดร. สัจจา บรรจงศิริ

อาจารย์บุญญฤทธิ มุ่งจงกลาง

การวิจัยครั้งนี้ได้รับทุนอุดหนุนจาก
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช 2551

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยเรื่อง การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงสำเร็จลงได้จากการได้รับความอนุเคราะห์จากหน่วยงานและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ กรมส่งเสริมการเกษตร กรมการข้าว องค์การพัฒนาเอกชน สำนักงานเกษตรจังหวัด บุรีรัมย์ และนครนายก และที่สำคัญอย่างยิ่ง นักวิจัยชาวบ้านจากวิสาหกิจชุมชนทั้ง 6 กลุ่ม ได้แก่ วิสาหกิจชุมชนบ้านโนนสว่าง บ้านหนองมะค่าแต้ บ้านสุขสมบูรณบุรี ไทรโฮมสเตย์ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านเกาะกา และกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านจิกสูงที่ได้ให้ความร่วมมืออย่างดียิ่ง ในการเข้าไปศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูล ตลอดจนร่วมกันคิดวางแผน ร่วมลงมือปฏิบัติจริงในทุกขั้นตอน

คณะผู้วิจัย ขอขอบพระคุณที่ปรึกษาโครงการวิจัย รองศาสตราจารย์บำเพ็ญ เขียวหวาน จากสาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ที่ได้ให้ความกรุณาที่มหนักวิจัย โดยนอกจากจะให้คำปรึกษาที่เป็นประโยชน์ต่อทีมวิจัยแล้ว ยังร่วมลงพื้นที่ในการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

ท้ายที่สุด ผู้วิจัยขอขอบคุณสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ที่ได้พิจารณาสนับสนุนทั้งทุนจากงบประมาณแผ่นดิน และบุคลากรในการทำวิจัยครั้งนี้

คณะผู้วิจัย

ชื่อโครงการวิจัย การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

ชื่อผู้วิจัย สัจจา บรรจงศิริ และบุญญฤทธิ์ มุ่งจงกลาง

ปีที่ทำการวิจัย 2551

242351

บทคัดย่อ

การวิจัยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1.วิเคราะห์สภาพการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนที่ศึกษา 2.ศึกษาปัจจัยการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง 3.ศึกษาแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง 4.ได้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน

การวิจัยใช้การสุ่มตัวอย่างโดยการคัดเลือกแบบเจาะจงกับวิสาหกิจชุมชนที่มีการดำเนินกิจกรรม 3 ประเภท ได้แก่ การผลิตเมล็ดพันธุ์ การบริการการท่องเที่ยว และการแปรรูปอาหาร แต่ละประเภท ทำการศึกษากับวิสาหกิจชุมชนที่มีระดับแตกต่างกัน 2 ระดับ คือ ก้าวหน้า และ พื้นฐาน ได้วิสาหกิจชุมชนที่ศึกษาจำนวน 6 วิสาหกิจชุมชน ตามประเภทของวิสาหกิจชุมชน และต่างระดับ ดังนี้ วิสาหกิจชุมชนประเภทการผลิตเมล็ดพันธุ์ ได้แก่ วิสาหกิจชุมชนบ้านหนองมะค่าแต้ และบ้านโนนสว่าง วิสาหกิจชุมชนประเภทการบริการการท่องเที่ยว ได้แก่ วิสาหกิจชุมชนบ้านบุไทร โสมสเดย์ และบ้านสุขสมบูรณ์ วิสาหกิจชุมชนประเภทการแปรรูปอาหาร ได้แก่ วิสาหกิจชุมชนกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านจิกสูง และกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านเกาะกา ตามลำดับ

ผลการวิจัย พบว่า วิสาหกิจชุมชน ที่ศึกษาเริ่มจัดตั้งระหว่างปีพ.ศ.2548 – 2551 ส่วนใหญ่ไม่มีสำนักงาน การบริหารงานวิสาหกิจชุมชนดำเนินการโดยคณะกรรมการกลุ่มที่มาจากการเลือกตั้ง ประกอบด้วยประธานและกรรมการ 5 คน มีกฎระเบียบข้อบังคับ การบริหารกองทุน ดำเนินการโดยคณะกรรมการบริหารกองทุนที่เป็นคณะเดียวกับคณะกรรมการบริหารกลุ่ม แหล่งของเงินกองทุนเริ่มต้นมาจากการสนับสนุนจากภาครัฐ และการระดมทุนจากสมาชิก การจัดการเรียนรู้มีหลายรูปแบบตามประเภทของวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ ในรูปของศูนย์เรียนรู้ โรงเรียนเกษตรกร การเรียนรู้ภายในกลุ่ม การทดลองด้วยตนเอง และการศึกษาดูงาน

สภาพทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของสมาชิก พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุเฉลี่ยประมาณ 41.8 ปี ส่วนใหญ่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 สมาชิกส่วนใหญ่ไม่มีตำแหน่งในชุมชนและในองค์การบริหารส่วนตำบล นอกจากเป็นสมาชิกวิสาหกิจชุมชนแล้ว ยังเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มสหกรณ์ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร กองทุนหมู่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน และกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อาชีพหลักส่วนใหญ่ทำนา ยกเว้นใน

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดนครราชสีมาที่ทำไร้อาชีพเสริม ได้แก่ ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย รับจ้าง แรงงาน ธุรกิจส่วนตัว และรับราชการ

แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อการพึ่งตนเองตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงนั้นประกอบด้วย การพัฒนารูปแบบที่ใช้ในการพัฒนาการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานศักยภาพของกลุ่ม หลักการบริหารจัดการ หลักการมีส่วนร่วม และหลักเศรษฐกิจพอเพียง รูปแบบมี 8 ขั้นตอน เริ่มจากการสำรวจพื้นที่ การกำหนดเป้าหมายและตัวชี้วัด การประเมินวิสาหกิจชุมชนก่อนเริ่มดำเนินการพัฒนา การจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาวิสาหกิจชุมชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัดทำแผนปฏิบัติการ การติดตามผลการดำเนินงาน และการประเมินผลภายหลังการพัฒนา ซึ่งผลจากการนำรูปแบบการพัฒนาไปใช้พบว่า ทุกวิสาหกิจชุมชนมีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งเพิ่มขึ้น แต่ทั้งนี้การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้ยั่งยืนนอกจากใช้รูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมแล้ว หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการส่งเสริมทั้งในระดับนโยบาย ระดับหน่วยงาน และระดับท้องถิ่น ดังนี้ 1) ระดับนโยบายควรกำหนดนโยบายส่งเสริมให้ชัดเจน ได้แก่ ด้านการผลิตสินค้าและบริการ ด้านการเรียนรู้ ด้านการตลาด ด้านสินเชื่อ ด้านเครือข่าย ด้านการขยายการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน และด้านสาธารณูปโภค 2) ระดับหน่วยงานควรมีการดำเนินการส่งเสริมในด้านเทคนิคและความรู้ ได้แก่ การจัดทำศูนย์เรียนรู้ การจัดการความรู้ให้กับวิสาหกิจชุมชน การจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน การให้ความรู้เรื่องการบริหารและการผลิตสินค้าและบริการ การสรุปและถอดบทเรียน การประมวลความรู้ที่ได้จากการดำเนินงาน และ 3) ระดับท้องถิ่น ควรให้การสนับสนุนในด้านการเงิน งบประมาณและการดำเนินงาน

จากผลการดำเนินงานพัฒนาวิสาหกิจชุมชน พบว่า มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน 2 ด้านคือ 1) ปัจจัยทั่วไป ประกอบด้วย ปัจจัยภายใน ได้แก่ สมาชิก ประธาน/กรรมการ ระบบการบริหารงาน ศูนย์เรียนรู้ การเรียนรู้ของสมาชิก ผู้สืบทอดและผู้อาวุโส ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ภัยธรรมชาติ ปัจจัยการผลิต พ่อค้าคนกลาง และหน่วยงานสนับสนุนและการแข่งขัน 2) ปัจจัยเฉพาะด้าน ได้แก่ ปัจจัยเฉพาะด้านการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ประกอบด้วย ระบบชลประทาน ปัจจัยการผลิต การแปรรูปผลผลิตข้าวเพื่อเพิ่มมูลค่าข้าว การลดต้นทุนการผลิต การจัดตลาดกลาง แลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าว และการจัดตั้งสวัสดิการชาวนา ปัจจัยเฉพาะด้านการบริการการท่องเที่ยว ประกอบด้วย สภาพแวดล้อมและภูมิอากาศที่เอื้อต่อการท่องเที่ยว การปรับปรุงและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว ความสะอาดของสถานที่ อาหารและที่พัก สินค้าที่ระลึก ของฝาก และการประชาสัมพันธ์ ปัจจัยเฉพาะด้านการแปรรูป ประกอบด้วย วัสดุอุปกรณ์ในการแปรรูปอาหาร สุขลักษณะ ผลิตภัณฑ์ คุณภาพดี และภาชนะบรรจุ

คำสำคัญ : วิสาหกิจชุมชน แนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

Research Title: Community Enterprise Development by Sufficient Economy Concept

Researchers: Sujja Banjongsiri and Boonyarit Moongjongklang

Year: 2007

242351

Abstract

The purposes of this participatory action research were : to 1) to analyze the work circumstance of targeted community enterprise 2) to study factors for community enterprise development through participatory process by sufficiency economy concept 3) to study development guidelines for community enterprise through participatory process in order to achieve self-reliance by sufficiency economy concept and 4) to find out policy recommendations for community enterprise promotion.

Purposive sampling was conducted at community enterprises where three types of activities took place i.e. seed production, tourism services and food processing. The survey of each activity was carried out at two different levels of community enterprise: advance and basic level respectively. Upon selection completed, the six targeted community enterprise according to different level of community enterprise type were chosen as follows; community enterprise for seed production included Ban Nongmakhatae and Ban Nonsawang, community enterprise for tourism services included Ban Busai Home Stay and Ban Suksombun, while community enterprise for food processing included farmers housewife group of Ban Jiksung and farmers housewife group of Ban Korkha respectively.

From the research, it was found out that most of the targeted community enterprise that established between the years 2005–2008 did not have their own office. The management administration has been run by the elected committee consisting of a chairman and five members under the set regulations and fund management supervision of the executive committee, the same body that mentioned earlier. At the beginning stage, source of funding originated from the public sector and mobilized shares from members. There are varieties of learning management following type of community enterprise, for example, in the form of learning center, farmers school, group-learning, self-experiment as well as study visit.

In terms of social and economic circumstance of members, this study discovered the majority is female, only completed Prathom 4, age average is between 41–48, but do not hold any

position in their community and Tambon Organization Administration. Apart from being members of community enterprise, they have become members of other groups as well i.e. farmers group, cooperative group, Bank for Agriculture and Agricultural Cooperatives, village fund, village public health volunteer including farmers housewife group. Their main career is rice-farming, except for the community enterprise in Nakhon Ratchasima Province. The main job is crop-farming, while, their extra careers are growing vegetables, stock-raising, business, labor-worker, own-business and government official.

Guidelines for community enterprise development through participatory process in order to achieve self-reliance by sufficiency economy concept will cover the development pattern which will be used for operational development of community enterprise on the basis of group potential, principle of management administration, principle of participatory process, and sufficiency economy concept. The mentioned pattern has eight steps to follow starting from surveying the area, identifying targets and indicators, evaluating community enterprise prior to implementation of development, initiating community enterprise development strategy, exchanging learning, implementing action plan, following up work results and conducting post development. Based on the findings of the use of development pattern, every community enterprise has proved an increasing strong development. However, apart from an appropriate development pattern which is required for community enterprise's sustainable development, organizations concerned are encouraged to support both at the following policy levels; office level and local level 1) at policy level – identify specific support policy i.e. goods production and services, learning, marketing, loan, networking, expanding the establishment of community enterprise and public utility 2) at office level – promote technical and knowledge aspect i.e. set up learning center, provide knowledge management to community enterprise, register community enterprise, provide knowledge regarding administration, goods production and services, conclude and review lesson learned, gather knowledge obtained from work experiences and 3) at local level – financial, budget and operational assistance should be supported.

Other two factors were also found relating to the community enterprise development 1) general factors consisted of internal factors i.e. members, chairman/committee, administration system, learning center, members' learning, successor and senior people, external factors i.e. natural disaster, production factor, middle man, supporting agencies and competition 2) specific factors i.e. factors for the rice-seed production consisted of irrigation system, production factor, rice product processing for value added, increase of production capital, middle market for exchanging rice crop and welfare establishment for farmers, tourism services

- factor – favorable environment and suitable climate for tourism, development of tourist attraction, development of basic public utility, security for tourists, cleanliness of places, food and accommodation, souvenir, gifts and public relations, food processing factors consisted of materials and equipments to be used for healthy food processing, high quality products and nice packages.

Keywords: Community Enterprise Sufficient Economy Concept

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ.....	ก
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ.....	ฎ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	1
ขอบเขตของการวิจัย.....	2
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	3
นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ.....	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	5
วิสาหกิจชุมชน.....	5
เศรษฐกิจพอเพียง.....	14
เศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชน.....	15
กลุ่มและการพัฒนากลุ่ม.....	16
การบริหารและการจัดการ.....	22
แผนชุมชน.....	27
การมีส่วนร่วม.....	29
การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม.....	32
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	36
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	41
ระเบียบวิธีวิจัย.....	41
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	41
แหล่งข้อมูล.....	42
กระบวนการวิจัย.....	42
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	43
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	45
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	46

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4	
สถานการณ์การดำเนินงาน สภาพสังคมและเศรษฐกิจของวิสาหกิจชุมชน.....	47
ข้อมูลสถานการณ์การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนด้านการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว.....	47
ข้อมูลสถานการณ์การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนด้านการบริการการท่องเที่ยว.....	52
ข้อมูลสถานการณ์การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนด้านการแปรรูปอาหาร.....	57
บทที่ 5	
รูปแบบการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนและผลการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน.....	63
รูปแบบการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน.....	63
ผลการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน.....	69
บทที่ 6	
ผลการประเมินการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน	173
การเปรียบเทียบผลการประเมินองค์ประกอบตัวชี้วัดความเข้มแข็งชุมชน	
ด้านการผลิตเมล็ดพันธุ์.....	173
การเปรียบเทียบผลการประเมินองค์ประกอบตัวชี้วัดความเข้มแข็งชุมชน	
ด้านการบริการการท่องเที่ยว.....	187
การเปรียบเทียบผลการประเมินองค์ประกอบตัวชี้วัดความเข้มแข็งชุมชน	
ด้านการแปรรูปอาหาร.....	203
บทที่ 7	
ปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน.....	217
ปัจจัยที่มีผลการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน.....	217
บทที่ 8	
สรุปการวิจัย การอภิปราย และข้อเสนอแนะ.....	225
สรุปการวิจัย.....	225
การอภิปรายผล.....	235
ข้อเสนอแนะ.....	240
บรรณานุกรม.....	243
ภาคผนวก.....	251
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์.....	253
ภาคผนวก ข แบบประเมินองค์ประกอบตัวชี้วัดวิสาหกิจชุมชน.....	261
ภาคผนวก ค ประวัติผู้วิจัย.....	277

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 2.1	25
ตารางที่ 3.1	42
ตารางที่ 4.1	49
ตารางที่ 4.2	51
ตารางที่ 4.3	55
ตารางที่ 4.4	56
ตารางที่ 4.5	59
ตารางที่ 4.6	60
ตารางที่ 5.1	65
ตารางที่ 5.2	77
ตารางที่ 5.3	82
ตารางที่ 5.4	89
ตารางที่ 5.5	94
ตารางที่ 5.6	100
ตารางที่ 5.7	106
ตารางที่ 5.8	137
ตารางที่ 5.9	143
ตารางที่ 5.10	150

สารบัญตาราง (ต่อ)

	หน้า
ตารางที่ 5.11 ผลการประเมินองค์ประกอบตัวชี้วัดความเข้มแข็งเฉพาะวิสาหกิจชุมชน ด้านการบริการการท่องเที่ยวหลังการพัฒนา.....	156
ตารางที่ 5.12 ผลการประเมินองค์ประกอบตัวชี้วัดความเข้มแข็งหลักของวิสาหกิจชุมชน ด้านการแปรรูปอาหารหลังการพัฒนา.....	164
ตารางที่ 5.13 ผลการประเมินองค์ประกอบตัวชี้วัดความเข้มแข็งเฉพาะของวิสาหกิจชุมชน ด้านการแปรรูปอาหารหลังการพัฒนา.....	170
ตารางที่ 6.1 ผลการพัฒนาศวามเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนประเภทการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว	179
ตารางที่ 6.2 ผลการพัฒนาศวามเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนประเภทการบริการการท่องเที่ยว...194	194
ตารางที่ 6.3 ผลการพัฒนาศวามเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนประเภทการแปรรูปอาหาร.....	208
ตารางที่ 8.1 กลุ่มตัวอย่างวิสาหกิจชุมชนที่ใช้ในการวิจัยวิสาหกิจชุมชน.....	227

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 2.1 แผนภาพแสดงวิสาหกิจชุมชนประเภทต่างๆ ตามระดับการพัฒนา.....	8
ภาพที่ 2.2 แผนภาพแสดงกระบวนการเกิดวิสาหกิจชุมชน.....	9
ภาพที่ 2.3 แผนภาพแสดงเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชน.....	16
ภาพที่ 2.4 แผนภาพแสดงขั้นตอนการจัดเวทีการเรียนรู้เพื่อจัดทำแผนชุมชน.....	29
ภาพที่ 2.5 กรอบแนวคิดการวิจัย.....	40
ภาพที่ 3.1 แสดงกระบวนการวิจัยการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง.....	46
ภาพที่ 5.1 รูปแบบการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน.....	64
ภาพที่ 8.1 รูปแบบการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน.....	228